

Jan Paleček

Zpráva z kulatých stolů v krajích 2019-2020 k otázkám osvojování a sociálně-právní ochrany dětí

STŘEDISKO NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE, spolek

Praha

2020

Tato zpráva byla vydána v rámci projektu „Centrum podpory náhradní rodinné péče III“ díky finanční podpoře Nadace Sirius. Více informací o projektu a dalších publikacích naleznete na **www.nahradnirodina.cz** a **www.centrumpodpory.cz**.

Děkujeme Nadaci Sirius za finanční a dlouhodobou podporu aktivit směřujících ke zlepšení péče o ohrožené děti v České republice. Účastníkům kulatých stolů děkujeme za milé přijetí a podnětné diskuse, založené na jejich bohatých zkušenostech z praxe.

Zpráva z kulatých stolů v krajích 2019-2020 k otázkám osvojování a sociálně-právní ochrany dětí

© **Mgr. Jan Paleček**

© STŘEDISKO NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE, spolek, Praha 2020

Vydalo STŘEDISKO NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE, spolek

Jelení 91, 118 00 Praha 1

info@nahradnirodina.cz

www.nahradnirodina.cz

Odborná garantka: PhDr. Věduna Bubleová

Jazyková korektura: Mgr. Klára Trubačová

Obsah

1. Úvod.....	3
2. Sanace biologické rodiny	5
3. Možnosti náhradní rodinné péče pro nejmenší děti.....	7
3.1. Možnosti umístování do náhradních rodin	7
3.2. Stav pěstounské péče.....	8
3.3. Uzákonění věkové hranice pro umístování do ústavní péče	9
4. Přípravy žadatelů o osvojení.....	10
5. Proces čekání na dítě při zprostředkovaném osvojení	11
6. Rozhodování soudů a spolupráce soudů s OSPOD.....	13
7. „Adresný souhlas“, „přímé adopce“ a falešné otcovství.....	15
8. Informování osvojených dětí o jejich původu a otevřené adopce	17
9. Postadopční služby	19
9.1. Smysl poskytování postadopčních služeb	19
9.2. Závazné vs. dobrovolné využívání postadopční podpory	19
9.3. Práce s biologickou rodinou	20
9.4. Organizace postadopčních služeb.....	20
10. Doporučení.....	22
10.1. Sanace biologické rodiny	22
10.2. Rozhodování o ne/setrvání dítěte v původní rodině	22
10.3. Alternativy k umístování dětí do ústavní péče	22
10.4. Rozhodování soudů v oblasti osvojování.....	23
10.5. Role osvojitelů.....	23
10.6. Postadopční služby	24
11. Závěr.....	25

1. Úvod

Tato zpráva shrnuje výstupy z debat zástupců orgánů sociálně-právní ochrany dětí z obecních úřadů obcí s rozšířenou působností a z krajských úřadů, neziskových organizací zabývajících se sociálně-právní ochranou dětí a náhradní rodinnou péčí na krajských kulatých stolech. Setkání se uskutečnila od září 2019 do června 2020.

- Jihočeský kraj, České Budějovice 26. 9. 2019
- Karlovarský kraj, Karlovy Vary 15. 10. 2019
- Olomoucký kraj, Olomouc 22. 10. 2019
- Zlínský kraj, Zlín 29. 10. 2019
- Jihomoravský kraj, Brno 31. 10. 2019
- Plzeňský kraj, Plzeň 12. 11. 2019
- Moravskoslezský kraj, Ostrava 19. 11. 2019
- Hlavní město Praha, Praha 17. 12. 2019
- Liberecký kraj, Liberec 9. 1. 2019
- Ústecký kraj, Ústí nad Labem 21. 1. 2020
- Pardubický kraj, Pardubice 4. 2. 2020
- Královéhradecký kraj, Hradec Králové 27. 2. 2020
- Kraj Vysočina, Jihlava 3. 3. 2020
- Středočeský kraj, Praha, 12. 6. 2020

Setkání organizovalo Středisko náhradní rodinné péče v rámci projektu Centrum podpory náhradní rodinné péče III, financovaného Nadací Sirius. Kulatých stolů se zúčastnilo celkem 311 osob (181 z nich bylo ze státních institucí – Magistrátu hl. m. Prahy, krajských úřadů či úřadů obce s rozšířenou působností a 130 pracovníků bylo z neziskových organizací).

Na všech kulatých stolech byly představeny závěry z výzkumů osvojení v Anglii, Dánsku,¹ Rakousku² a České republice³, Model osvojování v České republice⁴ a Metodika adopčního centra⁵.

¹ Kocman, D., Paleček, J. (eds). 2017. Osvojování dětí v Anglii a v Dánsku. Zpráva z výzkumu v Anglii a Dánsku na téma osvojení. Praha: Středisko náhradní rodinné péče. [online]
Dostupné z: https://www.nahradnirodina.cz/sites/default/files/osvojovani_deti_v_anglii_a_v_dansku_0.pdf

² Henschel, F. 2018. Minulost a současnost adopční praxe v Rakousku. Adopce v kontextu náhradní rodinné péče. Praha: Středisko náhradní rodinné péče. [online] Dostupné z:
https://www.nahradnirodina.cz/sites/default/files/minulost_a_soucasnost_adopcni_praxe_v_rakousku.pdf

³ Paleček, J. 2017. Osvojování dětí v České republice. Zpráva z výzkumu v České republice na téma osvojení. Praha: Středisko náhradní rodinné péče. [online] Dostupné z:
https://www.nahradnirodina.cz/sites/default/files/osvojovani_deti_v_ceske_republice_1.pdf

⁴ Paleček, J. a kol. 2017. Model osvojování. Praha: Středisko náhradní rodinné péče. [online]
Dostupné z: https://www.nahradnirodina.cz/sites/default/files/model_osvojovani_1.pdf

⁵ Bubleová, V. a kol. 2017. Metodika adopčního centra. Průvodce pro práci s osvojitelskou rodinou. Praha: Středisko náhradní rodinné péče. [online] Dostupné z
https://www.nahradnirodina.cz/sites/default/files/metodika_adopcnioho_centra_0.pdf

Kromě prezentací proběhly také diskuse v menších skupinách o současném stavu v oblasti osvojování a obecněji náhradní rodinné péče a sociálně-právní ochrany dětí a rovněž o možných opatřeních na zlepšení v této oblasti.

Z diskusí byly na místě pořizovány písemné záznamy, z nichž vychází tato zpráva. Citace uvedené ve zprávě jsou citacemi z těchto zápisů, nejde o doslovné přepisy toho, co účastníci na setkáních pronesli.

Účastníkům kulatých stolů byly rozeslány rovněž online dotazníky, ze sebraných dat je zpracována samostatná zpráva.⁶

Zpráva se věnuje oblastem, diskutovaným na kulatých stolech. Jde o témata práce s biologickou rodinou dítěte (sanaci), otázku současných možností umisťování dětí do náhradních rodin, rozhodování soudů a především o řadu otázek souvisejících s procesem osvojování (přípravy žadatelů, čekání osvojitelů na dítě, adresný souhlas a přímé adopce, otevřené adopce a postadopční služby). Na závěr si dovoluujeme nabídnout stručná doporučení ke zkvalitňování systému sociálně-právní ochrany a náhradní rodinné péče.

⁶Novák, O. 2020. Osvojování - Výsledky on-line dotazování mezi pracovníky OSPOD, NRP a KÚ v jednotlivých krajích. Praha: Středisko náhradní rodinné péče.

2. Sanace biologické rodiny

Podporou biologických rodin se zabývají především neziskové organizace, konkrétně sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, svou úlohu hrají i terénní programy. Ne všude jsou však tyto sociální služby dostupné a orgány sociálně-právní ochrany dětí (dále jen OSPOD) většinou nemají na intenzivní práci s biologickou rodinou kapacitu. Existují ovšem i výjimky, kdy je na konkrétním OSPOD pro práci s biologickými rodinami vyčleněna určitá personální kapacita.

Pohled na to, kdy už je situace zralá na odebrání dítěte z rodiny, se velmi liší obec od obce. Pohledy se také mohou různit mezi pracovníky OSPOD a pracovníky nestátních neziskových organizací (dále jen NNO). Pracovníci NNO bývají například někdy razantněji pro odebrání dítěte, než OSPOD. Existují i případy opačné, kdy například právníci NNO podporují návrat dítěte do rodiny a napadají postup OSPOD s tím, že se matka měla včas zachytit a měly se jí vysvětlit důsledky osvojení.

V rozhodování velmi pomáhají případové konference, jichž se zúčastňují jak pracovníci OSPOD, tak sociálních služeb, někde například i učitelé. Případové konference, případně rodinné konference, byly hodnoceny napříč kraji jako efektivní nástroj, který umožňuje zhodnotit případ z různých perspektiv a najít shodu založenou právě na diskusi různých stanovisek. Pro OSPOD může být problém v tom, že nemají dost prostředků na zaplacení externích facilitátorů, někde si je proto moderují samy.

„Dělají se případové konference. Funguje termínování. Je to lepší než jednání na OSPOD. Je to úleva pro OSPOD. Rodinná konference je ještě lepší, ale složitější.“

Diskutéři identifikovali mimo jiné problém v tom, že nový občanský zákoník (zákon č. 89/2012 Sb.) zdůraznil práva biologických rodičů na úkor zájmů dítěte. To ovlivnilo rozhodování soudů, resp. soudci často považují setrvání dítěte v biologické rodině či navrácení do ní za automaticky lepší pro dítě, přičemž praktici to při detailnější znalosti situace konkrétního dítěte a jeho rodiny za prospěšné nepovažují. Někdy tak dochází k opakovanému odebrání po návratu do biologické rodiny.

„Biologická rodina se stále upřednostňuje. I když OSPOD nedoporučí navrácení dětí do biologické rodiny, soudce stejně rozhodne o návratu. OSPOD je frustrovaný, po půl roce děti opět odebírá.“

Účastníci kulatých stolů hovořili i o tom, že v dané atmosféře nejsou někdy OSPOD ochotny odebrání dítěte od rodiny vůbec navrhnout. V některých případech jsou tak rodiny sanovány i tehdy, když je setrvání dítěte v rodině zjevně proti jeho zájmům. (To se ostatně podle diskutujících týká i příbuzenské pěstounské péče. Soudy někdy upřednostňují širší biologickou rodinu - většinou prarodiče - i v případech, kdy je z hlediska OSPOD tato rodina pro dítě nevhodná. V pohledu OSPOD i NNO se pak příbuzenské pěstounské rodiny stávají cílem sanace.)

„OSPOD je často tlačěn do toho, aby preferoval setrvání dítěte ve špatné biologické rodině.“

Práce s biologickou rodinou tedy obecně postrádá jasné limity a časové rámce. Některé OSPOD se takové rámce snaží stanovovat v individuálních plánech ochrany dítěte, ale i tak dochází k tomu, že je rodině „opakovaně dávána šance“, i když je ve zpětném pohledu zjevné, že pro dítě se situace nelepší. S biologickou rodinou se mnohdy bez jasně stanoveného časového rámce počítá i tehdy, kdy je dítě z rodiny odebráno. Trvalé řešení a jistota pro dítě se tak oddaluje.

„Problém je, že se sanuje dlouho a všelijak.“

„Nemělo by se sanovat to, co je evidentně nesanovatelné, a mělo by se především přihlížet k zájmu dítěte, zda mu již sanování rodiny vlastně neškodí“.

Někteří účastníci kulatých stolů proto považovali stanovení kritérií a lhůt pro sanaci rodiny za potřebné. Takový rámec by jim poskytoval vodítka, usnadnil rozhodování a snížil by míru jejich odpovědnosti, která je v současné situaci příliš vysoká a vede k výše zmíněné neochotě učinit kroky, pro něž budou s velkou pravděpodobností kritizovány.

OSPOD často pracují i s matkami, které se dítěte vzdávají ihned po porodu. Matky v drtivé většině podporu odmítají, byť existují výjimky.

„Hodně mluvíme s maminkami o tom, jestli by nechtěly tu dobu překonat s nějakou pomocí. Někdy jsou striktně rozhodnuté. Ale stalo se, že změnil rozhodnutí a chtějí dítě zpět do péče.“

Účastníci debat na kulatých stolech ale poukazovali i na strukturální problém absence sociálního bydlení.

„Matky v azylových domech jsou v bezvýchodné situaci. Dítě zachrání tím, že ho dají do náhradní rodinné péče a samy jdou bydlet někam jinam, s dětmi by nemohly.“

3. Možnosti náhradní rodinné péče pro nejmenší děti

3.1. Možnosti umisťování do náhradních rodin

Podle účastníků kulatých stolů je běžné, že děti do 3 let se do ústavní péče dostávají minimálně a někdy jen na nezbytně nutnou dobu, dokud se nenajde vhodná pěstounská rodina nebo vhodní budoucí osvojitelé. Malé děti se podle nich dostávají spíše do přechodné pěstounské péče, nikoli do dětského centra, v některých krajích pro takový postup existuje metodický pokyn krajského OSPOD. Dětské centrum je vždy až poslední volba a bývá využíváno jako krizové řešení na krátkou dobu při nedostatku volných přechodných pěstounů.

„Může se stát, že i zdravý, opuštěný novorozenec je umístěn do kojeneckého ústavu. Nejčastěji se to stává před víkendem, kdy porodnice tlačí na propuštění. Další situace dítěte se pak řeší po víkendu, hledají se přechodní pěstouni z jiného kraje. Kojenecký ústav přijímá pak pěstouny na adaptační pobyt s dítětem.“

Pohled účastníků kulatých stolů je nicméně v rozporu se statistickými daty, podle nichž bylo do dětských domovů do 3 let věku a do dětských center v roce 2018 přijato 1474 dětí (z nich 701 do dvou měsíců z ústavu odešlo: 602 zpět do vlastní rodiny, 1 do osvojení, 52 do jiné formy náhradní rodinné péče, 19 do dětských domovů, 1 do domova pro osoby se zdravotním postižením a 26 jinam; ostatní děti setrvaly v ústavní péči déle, než 2 měsíce).⁷ Oproti tomu do pěstounské péče na přechodnou dobu bylo v roce 2018 umístěno 671 dětí (není přitom zřejmé, kolik z těchto dětí bylo mladších 3 let, ale pravděpodobně šlo o převážnou většinu).⁸ Většina dětí do 3 let je tudíž stále umisťována do ústavní péče - jde více než o dvojnásobek dětí svěřovaných do přechodné pěstounské péče.

Kraje si při umisťování do přechodné pěstounské péče vypomáhají navzájem a v případě nedostatečné vlastní krajské kapacity se obracejí na jiné krajské úřady s žádostí o umístění dítěte k tamějším přechodným pěstounům. Neexistuje ovšem celostátní registr dětí s potřebou náhradní rodinné péče, ani registr pěstounů a osvojitelů, který by takové procesy usnadnil.

Některé kraje také čím dál tím častěji zprostředkovávají umístění dětí, jejichž matky již v porodnici deklarují vůli dát je k osvojení, do péče budoucích osvojitelů, zařazených v evidenci žadatelů, a osvojitele na to cíleně připravují. Jde o další způsob, jak se vyhnout umisťování dětí do kolektivních zařízení.

Obtížné je najít dlouhodobé pěstouny a osvojitele dětem se zdravotními hendikepy. Děti s těžším zdravotním znevýhodněním se také spíše než do přechodné pěstounské rodiny

⁷ Viz <https://www.uzis.cz/res/f/008303/nzis-rep-2019-k33-a410-detske-domovy-pro-deti-do-3-let-veku-a-detska-centra-2018.pdf>

⁸ Viz

https://www.mpsv.cz/documents/20142/975025/Statisticka_rocenka_z_oblasti_prace_a_socialnich_veci_2018+%282%29.pdf/d16a5977-62d8-0ce2-bfd4-15d6118a9700

dostanou do dětského centra. Přechodné pěstouny někdy ani kraj neosloví s tím, že po skončení přechodné pěstounské péče by stejně byl problém dítě s hendikepem umístit do další náhradní rodiny. Celkově, a také v závislosti na míře postižení, tak děti se zdravotním znevýhodněním mají na umístění do pěstounské, natož osvojitelské péče minimální šanci.

Podobně obtížné je umístit do náhradní rodiny starší děti, obzvláště v případě sourozeneckých skupin. Při potřebě umístit sourozeneckou skupinu může být dokonce i nemožné najít pro ni zařízení, kam by se mohli dostat všichni sourozenci společně:

„Naposledy jsem musela obvolat šestnáct dětských domovů, a stejně jsme sourozence museli rozdělit.“

V několika krajích se používá alternativní řešení: sourozenci jsou sice rozděleni do více dlouhodobých pěstounských rodin, ale ty navzájem udržují kontakty a sourozenci se setkávají. Podle některých sociálních pracovníků je prioritou, aby děti měly náhradní rodiče jako vztahové osoby, a sourozenci mohou rozvíjet vztahy, i když jsou v různých rodinách.

3.2. Stav pěstounské péče

Účastníci kulatých stolů většinou přechodné a dlouhodobé nepříbuzenské pěstouny oceňovali, byť i k nim měli občas výhrady, například proto, že pro některé z nich je stále ještě pěstounství skryté osvojení.

„Mezi dlouhodobé i přechodné pěstouny se dostávají lidi, kteří by se tam neměli dostat. Ale je to tabu, nemluví se o tom. Pěstouni by měli projít diagnostikou attachmentu.“

Diskutující byli naopak celkově značně kritičtí k péči příbuzenských pěstounů. Hovořilo se o zneužívání pěstounských dávek u příbuzenské pěstounské péče a o tom, že příbuzenští pěstouni neprocházejí přípravou a nejsou motivováni spolupracovat v rámci doprovázení. Neexistují jasná kritéria posuzování vhodnosti příbuzenských pěstounů. Řada diskutujících měla za to, že by se příbuzenská pěstounská péče měla oddělit od dlouhodobé, někteří byli dokonce pro její zrušení.

Výběr přechodných a dlouhodobých (nepříbuzenských) pěstounů je sice v kompetenci krajů, ale když kraj pěstouna neschválí a pěstoun se odvolá na Ministerstvo práce a sociálních věcí, to podle zkušenosti pracovníků OSPOD znovu posoudí žádost pěstouna v jeho prospěch. Za řešení případných potíží s kvalitou péče poskytované tímto pěstounem je však zodpovědný kraj. Přitom neplní-li pěstouni svoje povinnosti, kraj postrádá účinné nástroje k jejich vymáhání a činnost konkrétního pěstouna nelze ani při závažných pochybeních ukončit.

Snad všechny kraje se potýkají s nedostatkem dlouhodobých (nepříbuzenských) pěstounů. V popisu příčin tohoto stavu se objevoval špatný mediální obraz pěstounů, nízký status pěstounské péče zvýrazněný tím, že nejde o regulérní zaměstnání a odměna pěstouna patří mezi sociální dávky, ale i náročnost péče v tom, že se klade větší důraz na práva biologických rodičů než na zájem dítěte.

„Soudy určují kontakty s biologickou rodinou, i když to není vhodné. Chybí důraz na stabilitu. To pak pěstouny demotivuje a ani to finanční hodnocení to nevyváží.“

Kraje také většinou nemají naplněný potřebný stav pěstounů na přechodnou dobu. S výjimkou několika málo krajů, kde je pěstounů na přechodnou dobu dostatečné množství a dokonce se hlásí další žadatelé, většina krajů uvádí, že přechodných pěstounů je naopak málo, stejně jako žadatelů. Střídáním dětí v rodinách někdy trpí partnerské vztahy, po 5, 6 letech jsou pěstouni vyčerpaní a mají tendenci pozastavovat nebo i zcela ukončovat svoje působení. Někdy je k tomu vede i „znehucení ze systému“ a to, že dítě z jejich péče není dále umístitelné do náhradní rodiny. Někteří přechodní pěstouni kvůli tomu také přejdou na dlouhodobé pěstounství.

Jako prevenci vyhoření v jednom kraji praktikují s přechodným pěstounem po předání dítěte do další péče revizní setkání, kterého se účastní OSPOD i doprovodná organizace a hodnotí se, co se podařilo, zda je rodina schopna přijmout další dítě, co pěstouni potřebují apod.

Obecně pěstouni nejsou příliš otevření k přijímání dětí romského etnika, se zdravotním znevýhodněním či dětí starších.

3.3. *Uzákonění věkové hranice pro umísťování do ústavní péče*

Názory účastníků kulatých stolů na stanovení věkové hranice pro umísťování dětí do ústavů byly nejednotné. Někteří byli pro uzákonění hranice (3 nebo 7 let), pod níž by děti neměly být svěřovány do péče kolektivních zařízení, jiní s tím nesouhlasili. Důvody jejich nesouhlasu však byly spíše praktického rázu, než že by byly principiální.

„A kam ty děti dáte, když je nikdo nechce?“

„Šlo by to uzákonit pouze při dostatku všech typů pěstounů.“

Mezi profesionály z oblasti sociálně-právní ochrany dětí a náhradní péče je už dnes běžný názor, že pro malé děti nejsou kolektivní zařízení vhodným prostředím. Uzákonění věkové hranice pro přijímání dětí do ústavní péče však dává profesionálům smysl, jen pokud bude zajištěná alternativa, tedy dostatek vyškolených pěstounů, ochotných tyto děti přijímat. Je však otázkou, jestli bude systém někdy nabízet dostatečnou kapacitu kvalitních profesionálních pěstounů, dokud se bude spoléhat na existenci dětských center pro nejmenší.

4. Přípravy žadatelů o osvojení

Realizací příprav jsou pověřeny neziskové organizace, někdy také organizace příspěvkové, někde je vykonává přímo krajský úřad ve spolupráci s externisty, zaměstnanými na dohodu. V některých krajích je zajišťuje výhradně jedna organizace, jinde více. Programy se liší, může jít o PRIDE či jeho modifikaci, další organizace používají vlastní způsoby příprav. Forma je většinou skupinová, ale uskutečňují se i přípravy individuální, např. pro druhožadatele o osvojení. Stejně tak může variovat délka příprav – časová dotace některých přípravných kurzů přesahuje zákonem stanovených 48 hodin. Praxe krajů se liší také v tom, zda připravují pěstouny a osvojitele dohromady, či nikoli. Častěji se ale dělají přípravy společně. Jde o efektivitu, kurz se vyplatí otevřít až od určitého počtu žadatelů. Ale například v jednom z krajů se jedná také o poselství, které tím kraj chce vyjádřit: že totiž jak pěstouni, tak osvojitelé budou náhradními rodiči.

Velká variabilita ve způsobu realizace příprav má sice výhodu možnosti hledat stále nové cesty, ale zároveň poukazuje na to, že neexistuje žádný závazný standard, který by zajišťoval, že kurzy budou naplňovat dobrou praxi při přípravě osvojitelů napříč všemi kraji.⁹

⁹ MPSV vydalo v roce 2009 „Metodické doporučení MPSV č. 7/2009 k odbornému posuzování žadatelů o zprostředkování náhradní rodinné péče“, to však pouze stanovuje velmi povšechně klíčová témata příprav a nerozlišuje specifika osvojení vůči pěstounské péči (viz https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/Metodicke_doporuceni_MPSV_c-7.pdf/e86827bf-df9a-8bd2-692a-ce1a13e7f691).

5. Proces čekání na dítě při zprostředkovaném osvojení

Období čekání na dítě ze zprostředkovaného osvojení lze rozdělit do dvou samostatných fází: na dobu od podání žádosti do zařazení do evidence žadatelů a na fázi od zařazení do evidence k příchodu dítěte do rodiny. Délku procesu zařazování do evidence neviděli většinou účastníci kulatých stolů jako problém. Nejčastěji proběhne zařazení do evidence nejdéle do 1 roku, někde odhadovali průměrnou délku trvání na pouhých půl roku, nejdéle pak na 1-2 roky.

Případné zdržení může být na straně žadatelů. Někdy nedodají včas potřebné podklady (např. odborné zprávy), oddalují první schůzku, protože nedostanou volno z práce, nemohou nastoupit na přípravu kvůli nemoci apod. Překážky mohou ovšem existovat i v místním systému posuzování a zařazování do evidence: například v jednom z krajů účastníci kulatého stolu identifikovali jako problém nedostatek krajských psychologů, žadatelé pak čekají na psychologické vyšetření 6-8 měsíců. V jiném kraji se na rozhodnutí krajského úřadu o zařazení do evidence čeká 3 až 4 měsíce.

Pro osvojitele je ovšem ještě důležitější délka čekací doby na dítě. A ta se v různých případech zprostředkovaného osvojení velmi liší, protože se odvíjí od počtu právně volných dětí, ale také od očekávání a podmínek žadatelů. Někde jde o celkem rychlý proces – do jednoho roku, v případech, kdy je rodina ochotna osvojit dítě romského etnika, může ho dostat do péče takřka okamžitě. V jiných případech žadatelé čekají v řádu let.

„Většina žadatelů preferuje dítě do 1 roku staré, bílé. Někdo chce třeba jen děvče. Čím víc to omezí, tím víc čekají.“

„Někteří, hodně nároční žadatelé se nedočkají vůbec.“

Někteří účastníci kulatých stolů referovali o proměnách původních představ žadatelů o osvojení právě směrem k větší toleranci jak co se týče věku, tak co se týká etnika. Přístup osvojitelů se proměňuje díky práci se žadateli při přípravách i díky práci OSPOD. Ochotnější adoptovat děti různých etnik bývají podle pracovníků OSPOD v ČR žijící cizinci.

Menší šanci – a někde dokonce nulovou – mají žadatelé o osvojení druhého dítěte. Běžnou praxí OSPOD je totiž upřednostňování žadatelů, kteří dosud dítě neosvojili.

Zvyšuje se věk dětí, které se dostávají do osvojení, i když se jich biologičtí rodiče vzdají hned po porodu. Po přijetí nového občanského zákoníku (zákon č. 89/2012 Sb.) se díky všem lhůtám celý proces protáhl a zatímco se dříve dostávaly děti do péče budoucích osvojitelů i ve věku 2 měsíců, nyní je to například podle odhadu aktérů z jednoho kraje mezi 8. a 12. měsícem života dítěte, pokud jde dítě do osvojení přes přechodnou pěstounskou péči.

V některých krajích orgány sociálně-právní ochrany žadatelům o osvojení umožňují - s pomocí § 823 občanského zákoníku - převzít dítě rovnou z porodnice, čímž zároveň umožňují dítěti zamířit přímo do budoucí adoptivní rodiny bez mezikroku přechodné pěstounské péče. Soudy jsou někdy ochotny o tom rozhodovat jak rychlým, tak pomalým předběžným opatřením. Budoucí osvojitelé tím pochopitelně přistupují na možnost, že se biologická matka ještě

rozhodne vzít si dítě zpět. To se sice podle zkušeností krajů stává, ale pouze minimálně. Například v Praze se ze 67 takto umístěných dětí dosud vrátily k biologické matce děti tři.

Další fázi pak představuje čekání na rozhodnutí o osvojení, protože soud může rozhodnout o osvojení teprve po půl roce péče před osvojením. Soudy se však liší v tom, kam kladou počátek předadopční péče. Někdy je to od faktického převzetí dítěte do péče budoucích osvojitelů (například na základě předběžného opatření), jiné soudy dobu počítají až od nabytí právní moci rozhodnutí o svěření dítěte do péče před osvojením. (Tento problém v interpretaci se týká i přechodné pěstounské péče, kde může skutečná délka pobytu dítěte u přechodných pěstounů významně překročit zákonem stanovenou dobu 1 roku, pokud soudy délku přechodné pěstounské péče vztahují k nabytí právní moci rozhodnutí o umístění, a nikoli k okamžiku fyzického umístění dítěte do péče.)

V některých krajích ubývá žadatelů o osvojení. Otázka je, zda úbytek žadatelů neznamena jen přesun zájemců do „šedé zóny“, v níž je možné dítě získat jinými, rychlejšími cestami, než nabízí zprostředkované osvojení. Může jít o náhradní rodičovství, ale také o využívání § 20 zákona č. 359/1999 Sb., sociálně-právní ochraně dětí o „adresném“ souhlasu k osvojení, při němž se osvojitelé vyhnu výběru a přípravám, či o falešné přihlášení se k otcovství a následné osvojení manželkou. Všechny tyto cesty potenciálně a mnohdy i reálně ohrožují zájmy dítěte, které v tu chvíli systém sociálně-právní ochrany nijak nechrání.

6. Rozhodování soudů a spolupráce soudů s OSPOD

Podle účastníků kulatých stolů jsou některé soudy schopny vynést rozsudek o umístění do péče budoucích osvojitelů poměrně rychle, např. do měsíce. Ve dvou krajích byla dokonce zkušenost taková, že soud jednání ve věci péče budoucích osvojitelů zrealizuje do týdne, tedy ve stejné lhůtě jako tzv. pomalé předběžné opatření. Jde však spíše o výjimku. Velmi často je meritorní jednání soudů naopak spojené s velkými a ne zcela predikovatelnými časovými prodlevami. Někdy i kvůli procesním chybám, jako je nesprávné ustanovení místně nepříslušného OSPOD opatrovníkem dítěte, po kterém se OSPOD musí odvolat, čímž se proces zdržuje. Někdy se také proces zpomaluje neshodami soudů o tom, kterému z nich případ místně přísluší, či chybným doručováním rozhodnutí i těm, kdo byli vyloučeni ze soudního řízení.

„Nejhorší je nejistota, jak dlouho bude proces trvat. Dítě se předává tak, že se rychle navazuje, pak se to ale zase zpomalí... Je to stresující pro všechny: pro dítě, OSPOD, doprovodnou organizaci, přechodné pěstouny, budoucí osvojitele.“

Navíc se stává, že soudci nepokládají dítě umístěné v přechodné pěstounské péči za ohrožené, a proto nepovažují za nutné spěchat. Podle některých soudců má dokonce dítě v přechodné pěstounské péči zůstat celý rok. To je s ohledem na vývoj dítěte a jeho potřebu navazovat v raném věku stabilní citovou vazbu chybná úvaha. Účastnice se shodly na tom, že by bylo dobré soudce v otázkách potřeb dětí vzdělávat.

OSPOD často navrhuje předběžná opatření, aby se dítě co nejrychleji dostalo z přechodného prostředí do prostředí stabilnějšího, např. do rodiny, která chce dítě osvojit. V tomto ohledu je však praxe různých soudů naprosto rozdílná. Pracovníci OSPOD navíc poukazovali nejen na velkou variabilitu v rozhodování jednotlivých soudců, ale i na různé přístupy soudců v rámci jednoho soudu. Jsou soudci, kteří návrhy na předběžná opatření zamítají, jiní je využívají běžně. Soudci se mohou lišit i v rychlosti vyřizování pomalých předběžných opatření. V jednom referovaném případě je praxe taková, že soudkyně sice zamítne návrh OSPOD na tzv. rychlé předběžné opatření, ale současně pak vyřídí pomalé předběžné opatření do 24 hodin.

„Jakmile se ozvou z porodnice, že tam matka chce dát dítě k osvojení, soud rozhoduje rychlým i pomalým předběžným opatřením. Soud nečeká ani sedm dnů, druhý den dítě jde k budoucím osvojitelům. OSPOD k tomu píše zprávu k soudu a voláme tam. Ale každý soudce je jiný. Ovšem z přechodné pěstounské péče soudci předběžné opatření takto nedělají. Já nevidím naléhavost, říká soudce.“

Situace se ale od doby účinnosti nového občanského zákoníku posouvá, většina orgánů sociálně-právní ochrany dětí má alespoň nějakou zkušenost komunikace se soudci a přístupy OSPOD a soudů se daří postupně sladovat. Přístup soudů se také proměňuje s nástupem mladších soudců. K setkávání a kontaktům s profesionály sociálně-právní ochrany dětí zaujímají soudci různé postoje. Případná spolupráce pak může mít podobu pravidelných každoročních setkání soudkyně s pracovníky OSPOD i doprovodných organizací, nebo občasných ad hoc schůzek či telefonátů. Někteří soudci se dokonce účastní případových

konferencí. Existuje ale i přístup, který setkávání s pracovníky OSPOD považuje za ovlivňování a v rámci udržení nezávislosti se tak soudci přímému kontaktu vyhýbají. Do ideálního stavu má ovšem naplňování zájmů ohrožených dětí výkonem soudů v oblasti sociálně právní ochrany daleko.

„Zjišťujeme, který soudce má službu a podle toho dáváme návrh na předběžko.“

Někteří účastníci kulatých stolů tak měli za to, že předání rozhodování o předběžných opatřeních do kompetence soudů není v důsledku pro ohrožené děti prospěšné a že jde o zbytečný průtah, protože se rozhodnutí soudu, pokud je ochoten na předběžné opatření přistoupit, zakládá nakonec stejně na posouzení OSPOD. Řada diskutérů ale zaujímala názor, že předběžných opatření by nebylo potřeba, pokud by soudy byly schopny rozhodnout ve věci svěření dítěte do péče budoucích osvojitelů (ale například i do dlouhodobé pěstounské péče) do jednoho měsíce, případně kdyby tato lhůta byla závazná.

7. „Adresný souhlas“, „přímé adopce“ a falešné otcovství

Diskuse na kulatých stolech potvrdily, že tzv. adresné souhlasy a možnost předat dítě budoucím osvojitelům i dříve, než uplyne 6 týdnů od porodu (podle odst. 3 písm. a) bod 1 § 20 zákona sociálně-právní ochraně dětí a podle § 823 občanského zákoníku) jsou využívány primárně ve prospěch osvojitelů. Na rozdíl od zprostředkovaného osvojení systém upřednostňuje „adresnost“ před tím, aby budoucí osvojitele prověřoval alespoň zčásti tak, jak to dělá u zprostředkovaného osvojení.

„Soudy a OSPOD se na to dívají jinak, než na zprostředkované osvojení. Biologičtí rodiče si vyberou osvojitele a ti jsou pak tím pádem vhodní.“

OSPOD sice v rodinách budoucích osvojitelů provádí sociální šetření, ale to nemá parametry posuzování podle kritérií používaných pro zařazování žadatelů o osvojení do evidence. Jde v podstatě jen o kontrolu stavu domácnosti, do níž dítě přichází. Přestože na obecné rovině se ví a existuje řada dokladů o tom, že adresné souhlasy jsou spojené s úplatou biologickým matkám za poskytnutí dítěte, OSPOD v konkrétních případech nezkoumá a ani nemá jak poznat, zda se taková praxe, hraničící s obchodem s dětmi, v těchto případech odehrává.

„Chápe se to jako soukromoprávní situace. Pokud OSPOD vyloženě nevidí ohrožení, moc do toho nevstupují.“

Praxe OSPOD je přitom různá v tom, zda sociální šetření iniciují samy, nebo zda čekají na výzvu od soudu. A jen výjimečně si k sociálnímu šetření soud vyžádá i psychologické vyšetření.

Existuje však ještě další způsob použití § 823 občanského zákoníku, zmiňovaný již výše. Možnost předat dítě do péče budoucích osvojitelů přímo z porodnice některé OSPOD využívají pro připravené a schválené osvojitele. Tento paragraf, jindy využívaný pro přímou adopci a adresný souhlas, se v těchto případech dostává do rámce zprostředkovaného osvojení.

„Na přípravách je podrobně žadatelům vysvětlováno, že je lepší vzít si dítě z porodnice i s tím, že bude odebráno. Někteří jsou tolerantní, někteří ne.“

Debaty na kulatých stolech ukázaly, že praxe tzv. adresných souhlasů a přímých adopcí stojí do značné míry mimo dohled sociálně-právní ochrany dětí, přestože s sebou nese ohrožení zájmu dítěte na úkor zájmu osvojitelů. Diskutovanými možnostmi řešení této situace bylo zrušení adresného souhlasu či zahrnutí adresným souhlasem určených osvojitelů do výběru a příprav, jako je tomu u zprostředkovaného osvojení.

Zcela mimo dosah sociálně-právní ochrany pak stojí případy falešného otcovství, k němuž se některé páry rovněž uchylují. Bezdětný pár si domluví s biologickou matkou, že nepravdivě запиše muže z tohoto páru do rodného listu jako otce, a ten se tak z právního hlediska stane biologickým otcem. Manželka muže si později dítě takzvaně přiosvojí. I tyto případy jsou mnohdy spojeny s vyplacením biologického rodiče.

„Dříve jsme dávali podněty na policii ohledně falešného otcovství, ale policie to vždy smetla, neřešila to. Už to neděláme.“

I když má někdy OSPOD indicie poukazující na to, že se tak děje, nemá žádné nástroje, které by tomu zabránily, nebo které by vedly k nápravě.

8. Informování osvojených dětí o jejich původu a otevřené adopce

Osvojitelé by měli podle zákona (§ 836 občanského zákoníku) nejpozději před zahájením školní docházky informovat dítě o tom, že je osvojené. Tato povinnost platí od roku 2014. Rodiče jsou k naplnění této povinnosti vedeni při přípravách a podle některých pracovníků sociálně-právní ochrany dětí a náhradní rodinné péče osvojitelé chápou čím dál víc, že pro dítě je důležité mít informaci o svých biologických rodičích nebo je dokonce poznat.

Povinnost je ovšem nevymahatelná, není jak zkontrolovat, zda byla naplněna, ani není jak její naplnění podpořit, pokud nejsou osvojitelé v kontaktu s OSPOD či nějakou podpůrnou organizací pro osvojitele. A pro osvojitele může být obtížné to prakticky zvládnout.

Řešení viděli účastníci kulatých stolů v systému postadopčních služeb, v němž by podpora osvojitelů v procesu informování dětí o tom, že jsou osvojené, patřila do standardní výbavy sociálních pracovníků. Mimo jiné by měla spočívat ve vysvětlování toho, že „je potřeba s dětmi mluvit, ne informovat“. Tedy že nejde o jednorázový akt předání informace dítěti o jeho původu, ale o téma, které má být v rodině s dítětem sdílené a komunikované dlouhodobě.

S informováním dětí o tom, že jsou osvojené, proniká do osvojení téma otevřenosti v adopci. Ještě více se tak děje s praktikováním adresných souhlasů či využíváním náhradních matek. V těchto situacích dochází přinejmenším k tomu, že rodička a osvojitelé znají navzájem svou identitu. Otázka je, jak s tím budou do budoucna jak osvojitelé, tak biologičtí rodiče zacházet. Často jsou to právě biologické matky, kdo si žádný kontakt s dítětem nepřejí, chtějí zůstat v anonymitě a „nechtějí ani nechat pro dítě fotku“. Otevřené adopce jsou, co se týče kontaktu a vztahů v trojúhelníku osvojitelé - dítě - biologičtí rodiče, zatím spíše neznámým terénem. Většinou není nikdo, kdo by na tomto tématu jak s jednou, tak s druhou stranou soustavně pracoval. Zkušeností s otevřenými adopcemi je v sociálně právní ochraně a v sociální práci minimum.

Postoj osvojitelů v otázce kontaktů s biologickými rodiči se nicméně pomalu mění, téma přestává být tabuizováno, řada osvojitelů chápe jeho důležitost. Účastníci kulatých stolů dokonce znali případy, kdy se osvojitelé obrátili na profesionály se žádostí o pomoc s navázáním kontaktu s biologickou rodinou, protože to považovali za užitečné pro dítě. Naopak biologičtí rodiče na otevřenou adopci podle profesionálů připraveni vůbec nejsou.

Pracovníci OSPOD a NNO na kulatých stolech se k myšlence otevřených adopcí většinou nestavěli odmítavě, přináší to podle nich ale řadu otázek, obtíží, rizik (například že by biologičtí rodiče mohli zpochybňovat roli adoptivních rodičů, mohl by se zvýšit počet anonymních porodů u matek, které si nebudou přát, aby dítě znalo jejich jméno atd.) Podle některých současný systém není na otevřené adopce vůbec připravený. Otevřené adopce by také přinesly zásadní změny do konceptu osvojení, které by podle profesionálů pro mnohé adoptivní rodiče nebyly přijatelné. Praxe otevřených adopcí totiž přibližuje osvojitelskou péči k péči pěstounské. Narušuje integritu „běžné rodiny“, o níž osvojitelé velmi usilují. Na jednom kulatém stole dokonce debata k tomuto tématu vedla k otázce, zda by vlastně osvojení nemělo být zrušeno a zda by neměla existovat pouze pěstounská péče.

Zároveň účastníci kulatých stolů vidí potřebu zařadit téma otevřenosti při osvojení do příprav osvojitelů a do metodické přípravy a vzdělávání pracovníků OSPOD. A podporu kontaktu (i dospělých) dětí s biologickou rodinou, stejně jako podporu biologických i osvojitelských rodin, považují za budoucí úkol postadopčních služeb.

„Měli bychom směřovat minimálně k povědomí o tom, že pro dítě je téma biologické rodiny důležité, a případně i k podpoře kontaktů.“

9. Postadopční služby

9.1. *Smysl poskytování postadopčních služeb*

Postadopčními službami je míněna podpora poskytovaná adoptivním rodinám i po právním aktu osvojení. Většina účastníků kulatých stolů měla za to, že postadopční služby jsou potřebné s ohledem na výzvy, kterým osvojitelé rodiny čelí při výchově osvojených dětí a na které je často samotný přípravný kurz nenachystá. Tento náhled se zakládal i na zkušenostech z praxe. Některé neziskové organizace poskytují služby osvojitelům rodinám a jejich zkušenost říká, že podpora naplňuje jinak nepokryté potřeby osvojitelů i osvojených dětí. Ale zkušenost s tím, že po právním aktu osvojení čelí rodiny specifickým výzvám, mají i orgány sociálně-právní ochrany dětí.

„Po rozhodnutí o osvojení se některé rodiny obracejí na krajský úřad opakovaně. Většinou se obracejí ve zlomových obdobích – přechod ve vzdělávání, puberta.“

Na OSPOD se však osvojitelé rodiny často obracejí až ve fázi, kdy už je problém příliš vyhozený. Žádost o pomoc totiž mohou chápat jako vlastní selhání. V tomto ohledu by postadopční služby působily preventivně: podle některých diskutujících potřebují osvojitelé o tom, co je může potkat, dopředu slyšet a mluvit o tom, když se s tím skutečně setkají.

Pro některé pracovníky OSPOD byla ovšem idea postadopční podpory nová a překvapivá, někdy dokonce nepřijatelná s ohledem na to, že si osvojitelé „chtějí žít svůj život“.

„Pokud by vůbec měly takové služby existovat, což je pro mě nová a překvapivá věc, se kterou se zatím nemohu srovnat, tak ať dostanou už v přípravě kontakt, na více organizací, ať si mohou vybrat.“

9.2. *Závazné vs. dobrovolné využívání postadopční podpory*

Ještě kontroverznější byla otázka závaznosti, resp. dobrovolnosti postadopčních služeb.

Na kulatých stolech se mimo jiné diskutoval zajímavý moment dvojího přístupu české sociálně-právní ochrany k adoptovaným dětem. Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí si v případě českých dětí adoptovaných do zahraničí od sociálních orgánů země, kam bylo dítě osvojeno, pravidelně žádá zprávy ze šetření v osvojitelských rodinách, a to až do zletilosti dítěte. Jde o jistý způsob kontroly osvojitelských rodin a dohled nad tím, zda jsou v nové rodině naplňovány zájmy a potřeby adoptovaného dítěte. Ve vztahu k adoptivním rodinám v České republice nic takového sociálně-právní ochrana nepožaduje.

Účastníci kulatých stolů uváděli řadu důvodů, proč by využívání podpory nemělo být závazné. Povinnost by řadu lidí od adopce odrazovala. Osvojitelé nechtějí být po osvojení už v kontaktu s úřadem, nepřejí si dohled. Osvojitelská rodina je běžná rodina, pokud řeší nějaké problémy, dostane se k pomoci stejně, jako kterákoli jiná rodina.

Jiní účastníci naopak považovali závaznost podpory za potřebnou. Motivaci osvojitelů, aby se sami na někoho obrátili se žádostí o pomoc, může snižovat s tím spojený pocit vlastního

selhání. Dobrovolnost by také měla za následek, že „složité rodiny“ by stejně služeb nakonec nevyužívaly.

„Měly by být povinné, jinak to osvojitelé nebudou využívat. Aspoň po dobu zrušitelnosti osvojení. Takhle mají dojem, že když přijdou, tak selhávají.“

Diskutovala se různá míra závaznosti: dokdy by bylo využívání podpory povinné, zda jen v počátečním období po převzetí dítěte či déle, nebo jak často by měl probíhat kontakt se sociálními pracovníky.

„Žadatelé mají spoustu traumat ze svého absentujícího biologického rodičovství. Asi by to bylo důležité, aby tady služby byly ze začátku povinné, a postupně by se to mohlo rozvolňovat.“

Rozpolcenost v pohledu na otázku, zda má být postadopční podpora využívána závazně či dobrovolně, odráží spor o smysl osvojení. Jde primárně o zájmy dítěte, jeho ochranu a vytvoření náhradního rodinného prostředí, za jehož kvalitu nějakým způsobem systém sociálně-právní ochrany ručí, nebo se smysl osvojení vyčerpává „přijetím cizí osoby za vlastní“? Jde o specifickou formu náhradní rodinné péče, která podobně jako pěstounská péče čelí specifickým (odlišným i obdobným) výzvám, nebo jde o vytvoření rodiny, která se právním aktem stane rodinou zcela běžnou?

„Osvojitelé do toho jdou pořád především s tím, že si chtějí splnit svoje potřeby, a to se nedaří změnit.“

9.3. Práce s biologickou rodinou

Diskutovanou součástí postadopčních služeb byla také podpora a spolupráce s biologickými rodiči i po právním aktu osvojení s ohledem na to, že pro některé rodiče může být zřeknutí se dítěte traumatická zkušenost, kterou musí nějak zpracovávat. Ale i s ohledem na velkou pravděpodobnost toho, že v budoucnu budou pro svoje děti důležitým tématem a měli by být připraveni na to, že je budou děti chtít třeba i kontaktovat.

Část účastníků by takovou podporu považovala za smysluplnou, někteří měli zkušenost, že osvojené děti hledají svoje rodiče, chtějí se o nich něco dozvědět, někdy je i poznat. Současně to diskutéři považovali za citlivou otázku, vyžadující zkušenosti a specifickou odbornost. Podpora by měla být individualizovaná a dobrovolná, protože ne všechny biologické matky jsou – alespoň bezprostředně poté, co se dítěte vzdají – motivované se tématu věnovat.

„Některá matka chce udělat tlustou čáru, jiná napíše dopis pro své dítě, stojí o kontakt.“

9.4. Organizace postadopčních služeb

Zcela otevřenou otázkou na kulatých stolech zůstalo, jakým způsobem by postadopční služby měly být organizovány. Debatovalo se o tom, zda by měly neziskové organizace zakládat krajská centra, nebo zda by je měl zakládat stát. Zda by měl, podobně jako u pěstounů,

existovat systém doprovázení osvojitelů, v němž by působily především neziskové organizace a případně OSPOD a metodicky by je zaštiťoval například krajský OSPOD.

Zajímavý pilotní projekt provázení osvojitelů začal před 3 lety realizovat jeden z krajských úřadů. Osvojitelé dostávají kontakt na lektory, které znali z příprav, mohou si vybrat toho, kterému důvěřovali, a ten je pak přítomen přijetí dítěte. Tento odborník jednou za 3 měsíce podává zprávu o rodině do 1 roku po přijetí dítěte do rodiny.

Zástupci neziskových organizací poskytujících podporu pěstounům projevovali v některých případech zájem o spolupráci s osvojiteli, ale nevěděli, jakým způsobem by se k nim nabídka jejich služeb mohla dostat. Případná podpora v tuto chvíli také čelí – vedle absentujícího systému financování – nedostatku zkušených odborníků, což je vzhledem k relativní nerozvinutosti postadopčních služeb pochopitelné.

10. Doporučení

10.1. Sanace biologické rodiny

V oblasti sanace biologické rodiny je potřeba vybudovat základní shodu zúčastněných aktérů (OSPOD, sociální služby a organizace s pověřením k výkonu sociálně-právní ochrany dětí, soudy) na **kritériích a časových limitech**, které by předem a co nejtransparentněji vymezovaly, dokdy a za jakých podmínek má smysl o sanaci rodiny usilovat. Sanace by měla spočívat v **koordinované multidisciplinární spolupráci** k tomu určených služeb a měla by být založena na důkladné **analýze potřeb** rodiny.

Zároveň nelze sanaci pojmout jako proces, za jehož úspěch či neúspěch je odpovědná samotná biologická rodina; sanace by měla zohledňovat i **systémové vlivy** na péči o děti, jako je například **nedostatečná regulace úvěrového i exekučního podnikání, strukturální nezaměstnanost** či **nedostupnost stabilního a vhodného bydlení**. Těmto problémům by se zase měla věnovat národní (nejen sociální) politika a předcházet jim.

10.2. Rozhodování o ne/setrvání dítěte v původní rodině

Rozhodování o odebrání dítěte z biologické rodiny patří k nejobtížnějším a nejzodpovědnějším procesům v sociálně-právní ochraně. V poslední instanci sice rozhoduje soud, tomu však předchází celá řada intervencí a vyhodnocovacích procesů v sociální práci a sociálně-právní ochraně, stejně jako rozhodování o tom, jaké řešení soudu navrhnout.

Vzhledem ke komplexnosti problémů by bylo vhodné, aby se posílila **společná zodpovědnost zaangažovaných subjektů a současně konsenzuálnost navrhovaných řešení**. Nástrojem, který to umožňuje, jsou **případové konference**, a měl by se **používat standardně**, nikoli jen nárazově či ve výjimečných případech. Případové konference mohou přinášet řešení i ve zdánlivě bezvýchodných situacích - a tedy působit jako prevence rozdělení rodiny, ale také mohou v krajních případech transparentně a odůvodněně vést k podání návrhu na rozhodnutí o odebrání dítěte. Nebo naopak – je-li dítě už v náhradní péči a s rodinou se pracuje na umožnění návratu – mohou vést i k návrhu na návrat dítěte do původní rodiny.

10.3. Alternativy k umísťování dětí do ústavní péče

Každoročně se do ústavní péče stále ještě dostává kolem půldruhého tisíce dětí mladších 3 let a pro více než polovinu z nich je to na dobu delší než 2 měsíce. Alternativa pro tyto děti zatím není dostupná. Pokud se zásadním způsobem nerozvinou řešení ve formě náhradní rodinné péče, nelze očekávat změnu.

K tomu je však potřeba **zvýšit prestiž pěstounské péče**, včetně toho, že by se měla stát **zaměstnáním**, nikoli být financována z dávkových schémat. Aby byly pěstounské rodiny ochotny a schopny přijímat do péče i **děti se zdravotním znevýhodněním**, musí existovat **systém zdravotně-sociální podpory, kooordinovaný pomocí case managementu**, který pěstounským rodinám (ale stejně tak biologickým) umožní s potřebnou podporou péči o dítě se znevýhodněním zvládat.

Je také evidentní, že rozsáhlé využívání příbuzenské pěstounské péče trpí mnoha nedostatky a její současné zařazení do stejného systému podpory, jakou využívají zprostředkování pěstouni, nereaguje dostatečně na potřeby příbuzenských pěstounů, které mnohdy leží v oblasti sanace rodiny. Je proto nutné **znovu promyslet místo příbuzenské pěstounské péče** a způsob jejího využití a podpory **v systému náhradní rodinné péče**.

Jako vhodné se jeví posilování současné praxe některých krajů, které s pomocí § 823 odst. 1) občanského zákoníku umožňují již schváleným žadatelům převzít dítě rovnou **z porodnice do péče budoucích osvojitelů**. Pokud jsou k tomu osvojitelé svolní, ušetří dítěti mezistupeň přechodné pěstounské péče a tedy další změnu významné vztahové osoby.

Uzákonění věkové hranice pro umísťování dětí do určitého věku do ústavní péče, s plánovaným přechodným obdobím na vybudování funkční infrastruktury náhradní rodinné péče, by mělo pomoci v tom, aby nastala skutečná změna a malé děti se do ústavní péče nedostávaly.

10.4. Rozhodování soudů v oblasti osvojování

Se soudci je potřeba **vést odbornou debatu** a seznamovat je s argumenty vývojové psychologie, upozorňovat je na **potřebu dítěte navázat a dlouhodobě udržovat vztah s významnou vztahovou osobou**. A v souvislosti s tím zdůrazňovat potřebu rychlých rozhodnutí například o přechodu z přechodné pěstounské péče do péče budoucích osvojitelů (nebo jiného stabilního rodinného prostředí).

Mezi soudci by měly být **šířeny příklady dobré praxe**, které se již v této oblasti objevují. Např. rozhodování **předběžným opatřením** o umístění z přechodného prostředí do prostředí do rodiny, která chce dítě osvojit. Ale především **rychlý průběh řízení ve věci samé** (v řádu maximálně týdnů) při rozhodování o svěření dítěte do péče budoucích osvojitelů.

Je potřeba také **sjednotit výklad počátku péče před osvojením**: zda se počítá od faktického převzetí dítěte do péče budoucích osvojitelů (například na základě předběžného opatření), nebo až od nabytí právní moci rozhodnutí o svěření dítěte do péče před osvojením.

10.5. Role osvojitelů

Různorodá praxe v organizaci a náplni přípravných kurzů nedává záruku kvality přípravy osvojitelů na jejich roli náhradních rodičů. Je třeba vytvořit **závazný standard skupinových i individuálních příprav a příprav pro druhožadatele**, který by zajišťoval, že kurzy budou naplňovat dobrou praxi při přípravě osvojitelů napříč všemi kraji.

Přípravy by v případě budoucích osvojitelů měly posilovat pojetí **osvojitelů jako náhradních rodičů** a osvojitelské rodiny jako důležité součásti systému sociálně-právní ochrany, v níž **jde primárně o zájem dítěte**.

V přípravách je rovněž prostor pro práci s **očekávanými a tolerancí budoucích osvojitelů k věku či etniku osvojeného dítěte**.

Adresné souhlasy, resp. přímé adopce, by neměly zakládat dvojí měřítko pro přístup k osvojitelům, zvláště s ohledem na poznání, že adresný souhlas je ve skutečnosti využíván především v zájmu osvojitelů, aniž by při tom orgány sociálně-právní ochrany měly možnost chránit zájem dítěte. Z tohoto důvodu je třeba **uplatňovat na osvojitele z nezprostředkovaného osvojení stejná kritéria, co se týče výběru a přípravy**, jako na žadatele o zprostředkované osvojení. **Adresný souhlas** by měl být **upraven tak, aby nebyl zneužíván**.

10.6. Postadopční služby

Pokud má být osvojení **jednou z forem náhradní rodinné péče**, je potřeba o něm uvažovat, strukturálně obdobně, jako o pěstounské péči. To už se zčásti děje v oblasti posuzování a příprav (být pouze u zprostředkovaného osvojení), nikoli však v oblasti samotné péče o dítě, přestože při výchově často **čelí osvojitelská rodina specifickým výzvám**. Může k nim patřit nepřiměřené očekávání osvojitelů od adoptovaného dítěte, neznalost vhodných způsobů seznamování dítěte s tím, že je osvojené, budování identity osvojeného dítěte, jeho touha poznat vlastní rodiče či sourozence a potřeba si je idealizovat, potřeba být s nimi v nějakém kontaktu nebo třeba zkušenost jinakosti osvojeného dítěte v sociálním prostředí školy.

Postadopční podpora má **potenciál naplňovat** jinak **nepokryté potřeby osvojitelů i osvojených dětí**, které z těchto a dalších výzev vycházejí. A měla by tedy být **součástí systému podpory náhradních rodin**, podobně jako je součástí systému doprovázení rodin pěstounských.

Podpora by měla být **závazná**, to však neznamena, že by měla primárně kontrolní funkci. Jejím smyslem by byla **prevence problémů** založená na **porozumění** subjektivně prožívaným potřebám osvojitelů a osvojených dětí a na **práci s těmito potřebami**.

Postadopční služby by také měly rozvíjet **koncept otevřených adopcí** a v případě potřeby podporovat osvojitelské rodiny v různých formách kontaktu s biologickými rodiči či sourozenci.

Postadopční služby by měly nabízet i **pomoc biologickým rodinám** ve zpracování případného traumatu ze ztráty dítěte, či přípravu na možný budoucí kontakt s jejich dítětem, které se dostalo do osvojení.

Co se týče **organizačního uspořádání postadopčních služeb**, nabízejí se různé formy či jejich kombinace. Může jít o lokální neziskové organizace, krajská oddělení OSPOD či krajské příspěvkové organizace nebo například národní registr odborníků se zkušenostmi z oblasti osvojování.

11. Závěr

Série setkání na krajských kulatých stolech, věnovaných náhradní rodinné péči, se uskutečnila již podruhé (poprvé v roce 2016). Ukázalo se, že výrazný posun mezi rokem 2016 a 2020 v úrovni spolupráce OSPOD a neziskových organizací v jednotlivých krajích nebyl náhodným jevem, ale trendem, který přetrvává i v současnosti. Při popisování dobré praxe v krajích byla často zmiňována právě dobrá spolupráce krajského OSPOD a OSPOD na obcích, stejně jako spolupráce OSPOD a neziskových organizací. Spolupráce přitom nabývá rozmanitých forem od metodických setkávání, přes pravidelné kulaté stoly na určitá témata, setkání doprovodných organizací a soudců, organizovaných krajským OSPOD, až po systematickou spolupráci NNO a OSPOD na individuálních plánech ochrany dítěte.

Takto nastavená úroveň vzájemné kooperace mezi jednotlivými aktéry sociálně-právní ochrany dětí nepochybně přispívá ke zkvalitnění péče o ohrožené děti. Věříme, že v rámci tohoto zkvalitňování se bude dále rozvíjet i systém náhradní rodinné péče, a to včetně osvojitelství jako jedné z jeho forem.